

EN EL CENTENARI DEL PRIMER CONGRÉS INTERNACIONAL DE LA LLENGUA CATALANA BARCELONA, OCTUBRE DE 1906

II

Poder i societat. Els horitzons múltiples (i canviants) de la normalitat lingüística

Miquel-Àngel PRADILLA CARDONA
Universitat Rovira i Virgili
Institut d'Estudis Catalans

1. INTRODUCCIÓ

Enguany commemorem el centenari de la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. L'esdeveniment que enaltim ocupa un lloc rellevant en la història social de la llengua, ja que, entre moltes altres coses, va suposar un impuls determinant per a la creació, primer de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), i uns anys més tard de la seua Secció Filològica (1911). Passats vuitanta anys, el seu record va propiciar la celebració d'un segon congrés, amb gran participació i energies renovades. I deu anys més tard, la Fundació Cultura Catalana va patrocinar una reflexió que actualitzava les conclusions esbossades el 1986. A diferència del primer congrés, essencialment lingüístic, el segon va tenir una orientació marcadament sociolingüística. Les temàtiques dels dos congressos volien donar resposta, en definitiva, a les noves necessitats de la llengua i dels seus usuaris.

La meua aportació es vincularà, doncs, als continguts que es van debatre l'any 1986. Concretament assajarà d'avançar en la interpretació de les col·lisions ideològiques entre el poder domèstic i els diferents sectors de la societat civil. El meu punt de partida el conformaran algunes incerteses explicitades, ara fa deu anys, en la darrera revisió dels continguts del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Així, en el document de conclusions de l'àrea científica que es va ocupar de la sociologia de la llengua, Modest Reixach es preguntava "si per part de la ciutadania no s'ha produït una certa inhibició d'iniciativa, responsabilitat i exigència, transferides a les administracions públiques, o potser una desmobilització?". Alhora, ens feia avinent una preocupació: "Els canvis polítics i les reiterades polèmiques lingüístiques i culturals, internes i externes a la nostra comunitat global, em temo que no han fet més que retardar

o impedir l'adopció de mesures eficaces i compartides per a la difusió i la normalització de la llengua.”. Com veurem, un cop encetat el període democràtic, la dialèctica entre el poder i la societat ha irromput amb força en el nostre ecosistema comunicatiu.

La planificació lingüística serà el marc interdisciplinari en què ens mourem. Més encara, per a l'avinentsa que ens ocupa situarem aquest marc d'anàlisi, tal com fan alguns teòrics, en l'àmbit d'influència de la *glotopolítica*, disciplina emergent entesa com l'estudi de les relacions entre el llenguatge i el seu context sociopolític.¹ D'altra banda, d'acord amb la tendència actual consensuada entre els estudiosos, entendrem la planificació lingüística com un(s) procés(sos) que no limita la intervenció a una acció monopolitzada des de l'oficialitat. Dit d'una altra manera, la planificació lingüística també ha d'atorgar un protagonisme destacat a les dinàmiques *de baix a dalt*, patrocinades per la societat civil. Finalment, no perdrem de vista que l'objectiu de la planificació lingüística també pot ser el manteniment o la preservació del capteniment sociolingüístic vigent (Cooper, 1998: 60). Així, doncs, sota aquestes premisses assajarem d'avaluar, de manera succinta, els grans traços dels models territorials vigents en l'àmbit lingüístic catalanòfon.

2. LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES INSTITUCIONALS

En un dels treballs més lúcids de la producció sociolingüística catalana, Bastardas (1996), mitjançant una caracterització dinàmica global dels diferents elements d'una realitat polinivellada i integrada alhora, intenta donar compte de la interacció resultant aplicant la imatge de la música orquestral o polifònica. Aquesta metàfora té com a personatges centrals els músics (o executants) i el director, que hauran de triar els instruments i les melodies. En relació amb el paper d'aquest, ens diu:

“[...] l'arribada d'un nou director —amb idees i competències diferents a les dels anteriors— pot fer canviar els resultats musicals d'un conjunt orquestral o polifònic. El director pot fer canviar el repertori, la manera de tocar, fins i tot els components del conjunt, l'estil interpretatiu, etc.” (Bastardas, 1996: 167)

Efectivament, el lideratge oficial, en situacions ideològiques clarament conflictives, troba en l'exercici del poder un marc òptim per traslladar a la societat els valors i les creences, la ideologia sociocultural que patrocina. Vejam, doncs, el capteniment dels nostres governants mitjançant una aproximació a la realitat contemporània.

A hores d'ara, encara hi ha territoris catalanòfons que tenen una (gairebé) nul·la capacitat d'intervenció política en la reordenació de l'ecosistema lingüístic propi. El cas de la Catalunya Nord és probablement el més escandalós, ja que l'Estat francès —llevat de les proclames demagògiques presentades cíclicament en estadis preelectorals— es nega tossudament a reconèixer oficialitat a la diversitat lingüística, fins al punt de negar-se a ratificar la Carta Europea de les llengües regionals o minoritàries.² A la Franja de Ponent, la llengua ca-

1. El terme *glotopolítica* ja es coneix des de fa cinc dècades (Hall, 1952). Això no obstant, l'abast conceptual que se li atorga en l'actualitat es deu a la reformulació de què va ser objecte a partir dels vuitanta a Marcellesi (1980), Guespin (1985) i, sobretot, Guespin i Marcellesi (1986).

2. França va signar la carta el 7 de maig de 1999.

talana espera encara la tan anhelada Llei de llengües que, de la mà d'un president autonòmic catalanoparlant, Marcelino Iglesias, podria atorgar-li (juntament amb l'aragonès) un estatus d'oficialitat territorial.

Alguns episodis legislatius recents han modificat les expectatives, tot i les substancials diferències d'ambdós casos, a Andorra i a l'Alguer. El cas del Principat d'Andorra és especialment referencial perquè mostra de manera diàfana com el monopoli de l'oficialitat per part de la llengua catalana no és una garantia absoluta de preeminència en els usos socials en el seu conjunt. Ans al contrari, les dades contrastives de les enquestes sociolingüístiques que cada quatre anys elabora el Govern d'Andorra (1995-1999) sens dubte van tenir alguna cosa a veure amb l'aprovació de la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial (1999). El fort increment de l'indicador lingüístic³ del castellà (+8,2 punts) juntament amb la davallada de l'indicador del català (-2,4 punts) van encendre el llum d'alarma d'uns governants que fins aleshores no havien parat esment en els importants rèdits identitaris d'una absència de regulació lingüística, entesa com un peatge inevitable de l'estructura socioeconòmica del país. La causa més profunda d'aquest nou estadi sociolingüístic sembla que ha estat l'alteració demogràfica de la població andorrana, conseqüència d'unes immigracions que han afavorit la preeminència del grup lingüístic de primera llengua castellana. La major presència ambiental d'aquesta llengua ha fet la resta, fins al punt que el gruix del flux migratori d'origen portuguès (entre el 12 i 14%) s'integra lingüísticament en castellà. El nou repte del Govern és invertir les pautes d'ús d'un col·lectiu que no ha vist en la llengua catalana un instrument d'integració imprescindible i de prestigi inqüestionable. D'altra banda, l'Estat italià també ha fet un gir significatiu en el reconeixement del seu mosaic lingüístic, i el català de l'Alguer n'ha sortit beneficiat. La primera visualització d'aquest nou rumb fou l'entrada en vigor, l'1 de gener de 1998, de la llei regional de Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna; i la segona, la superació del tràmit parlamentari, el 17 de juny de 1998, de les Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche.⁴ A diferència del Govern d'Andorra, no sembla, però, que l'estament polític sard dispose ni d'eines adequades ni d'una ferma voluntat de desplegar les potencialitats de la nova legislació.

Capítol a part mereixen les tres grans circumscripcions administratives autonòmiques de l'Estat espanyol. En aquests tres territoris la llengua catalana gaudeix d'un estatus d'oficialitat compartida amb el castellà. Abans, però, de caracteritzar-ne el desenvolupament legal i el desplegament oficial no podem estar-nos d'advertir que aquesta situació parteix d'un horitzó constitucional clarament asimètric en l'ordenació jurídica d'un multilingüisme estatal on només el castellà té el rang de llengua d'Estat (Vernet, 2002). Aquesta realitat legislativa adversa és a la base d'unes opcions autonòmiques que han apostat per un model a mig camí entre els principis de *territorialitat* (prioritat del català en les comunicacions institucionalitzades) i de *personalitat* (dret dels usuaris a ser atesos en la llengua que desitgen).

Sense cap mena de dubte, Catalunya és el territori on la llengua catalana presenta una millor (que no immillorable) situació de vitalitat i ús. Aquesta evidència ens porta a establir una correspondència entre salut lingüística i grau de consciència nacional del col·lectiu que la parla. Ens estem referint, amb tots els matisos que calga, al sentiment d'identitat, a la convicció

3. L'indicador lingüístic es calcula per a cada llengua i s'entén com una síntesi de tota la informació lingüística processada, tant la que fa referència al nivell de coneixement com a la freqüència d'ús.

4. Article 2 del text legal: "D'acord amb l'article 6 de la Constitució i en harmonia amb els principis generals establerts pels organismes europeus i internacionals, la República tutela la llengua i la cultura de les comunitats albaneses, catalanes, alemanyes, gregues, eslovenes i croates i de les que parlen el francès, el franco-provençal, el friülà, el ladí, l'occità i el sard" (Bosch, 2000: 34).

de pertànyer a un grup humà que comparteix uns referents històrics i culturals vertebrats per la llengua pròpia. Una manera d'avaluar aquesta voluntat d'autoafirmació és fer una ullada als resultats de les diferents eleccions autonòmiques des de l'adveniment de la democràcia. Malgrat que més sovint del que seria desitjable els comportaments lingüístics no s'han correspost amb les actituds preconitzades, el triomf reiterat de Convergència i Unió (1981-2003) és una prova del paper central, si més no programàtic, que juga la llengua en la dinàmica politicosocial d'aquest territori. El govern tripartit actual (Partit Socialista de Catalunya, Esquerra Republicana de Catalunya, Iniciativa per Catalunya-Verds), que ha pres el relleu a la coalició nacionalista, ha posat de manifest que la reivindicació lingüísticonacional, amb intensitats diverses, esdevé una línia transversal en tot l'espectre polític que vol mantenir-se fora de la testimonialitat

Les institucions catalanes han estat, doncs, les que han abordat el procés de normalització lingüística d'una manera més convençuda i rigorosa. Un esbós de la política lingüística portada a terme per la Generalitat de Catalunya des de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia (1979) forçosament ha de començar per la creació, l'any 1980, de la Direcció General de Política Lingüística. L'any 1983 s'aprovà la Llei de Normalització Lingüística a Catalunya. Aquesta llei, sorgida del consens de tots els grups parlamentaris, assumia la situació precària de la llengua catalana i es proposava capgirar-ne la minorització atesa la seua condició de llengua pròpia (territorial) i cooficial (amb el castellà). El català va passar a ser la llengua pròpia de la Generalitat i de les altres corporacions públiques que en depenien, es reconeixia el dret dels ciutadans a desenvolupar les seues activitats i a adreçar-se a les administracions, empreses públiques i privades i al Poder judicial en aquest idioma; es reconeixia el dret a atorgar documents públics en català i la normalització de la toponímia; es regulava el dret dels infants a rebre el primer ensenyament en la seua llengua; i assumia la creació de mitjans de comunicació en llengua catalana que afavorissen el seu coneixement i ús. L'any 1989 es va crear el Consorci per a la Normalització Lingüística amb l'objectiu de fer arribar la normalització a tots els sectors de la societat mitjançant la dinamització i l'assessorament lingüístics i els cursos per a adults.

La dècada dels noranta del segle xx es va inaugurar amb la creació del Consell Social de la Llengua Catalana, que es féu ressò d'una voluntat majoritària de la societat d'anar avançant pel camí de la normalització lingüística. Aquest és el marc on va sorgir, el 1991, la proposta i aprovació d'elaborar un Pla General de Normalització Lingüística. Aquest pla va ser aprovat el 1995 amb l'objectiu d'esdevenir el marc organitzatiu que permetés "actualitzar de manera contínua la imprescindible concertació social entre els poders públics i els grans actors socials en el procés de recuperació de l'ús normal del català" (*Pla General de Normalització Lingüística*, 1995: 10-11). D'aquesta manera, el canvi sociocultural que la normalització lingüística es proposava s'aniria adaptant a la realitat més immediata.

L'últim episodi legislatiu d'aquest procés es donà durant l'any 1997, quan, també en règim de ponència conjunta de tots els grups parlamentaris, es va debatre la redacció d'una nova llei. La necessitat de crear un nou articulat legal amb el pas dels anys es va fer cada cop més evident. Tanmateix no tots els partits van coincidir en aquesta apreciació, de manera que la nova Llei de Política Lingüística (1998) s'aprovà per majoria (80%) i no per consens com la del 1983. El nou document legal té diferències d'estructura i de concepte respecte a l'anterior. La diferència fonamental és que la Llei de 1983 es referia només a una part de l'article 3 de l'Estatut, mentre que la del 1998 abraça l'article sencer. En conseqüència, incideix en els conceptes de *llengua pròpia* i de *llengua oficial*, i fa una regulació paral·lela de les llengües oficials deixant molt clar que el català i el castellà tenen la mateixa validesa a tots els efectes oficials. A més, la Llei remarca que tota la ciutadania catalana té garantits uns drets lingüístics individuals, però, alhora, atès que la llengua pròpia de Catalunya jurídicament és el català,

aclareix que els poders públics han d'actuar d'una determinada manera. Les conseqüències lingüístiques en relació amb la llengua pròpia seran, doncs, de tres tipus: *a*) Institucional: si el català és la llengua pròpia de Catalunya, ho és de totes les institucions i, per tant, no només de la Generalitat i dels ajuntaments —com preveia la Llei de 1983— sinó també de col·legis professionals, cambres de comerç, acadèmies, universitats, etc.; *b*) Territorial: el català ha de ser la llengua en què es desenvolupa preferentment l'activitat del país; i *c*) Difusió: augment del coneixement, suport a la cultura, la creació i la comunicació en llengua catalana.⁵

La darrera conjuntura política, encara sense perspectiva de temps per avaluar-ne el capteniment i els resultats, ha visualitzat un nou impuls programàtic. D'aquesta manera, l'anterior Direcció General de Política Lingüística ha deixat pas a una Secretaria de Política Lingüística que, des del Departament de Presidència, pretén impulsar un conjunt d'accions transversals en totes les àrees del Govern. També ens sembla destacable, tot i la migradesa dels resultats obtinguts fins al moment, l'important esforç que s'està portant a terme per millorar l'estatus legal de la llengua catalana en els àmbits estatal i europeu.

El cas de les Illes Balears esdevé una mostra paradigmàtica del caràcter dinàmic dels processos de planificació i de la importància de l'acció de govern en l'avenç o el retrocés de la normalització lingüística. Efectivament, després de més de quinze anys (1983-1999) de govern del Partit Popular (anteriorment Coalició Popular), les eleccions autonòmiques del 1999 van propiciar un nou escenari, amb el control del Govern de les Illes Balears i dels tres consells insulars per part de la coalició formada pel Partit Socialista Obrer Espanyol, Partit Socialista de Mallorca, Esquerra Unida i Unió Mallorquina. Amb aquest nou lideratge es va iniciar, doncs, una nova etapa on els partits de caràcter nacionalista, PSM i UM, van donar un impuls al redreçament lingüístic insular, que, sens dubte, no hauria presentat una actitud tan decidida si hagués estat monopolitzat per un partit com el PSOE d'obediència estatal.⁶ Una etapa de govern curta, ja que les eleccions del 2003, amb la política lingüística com a arma llancívola, van retornar al poder el PP.

L'Estatut d'Autonomia es va aprovar l'any 1983 i estableix el règim de cooficialitat del català amb el castellà. També insta els poders públics a donar comptes de la normalització lingüística i atorga a la Universitat de les Illes Balears l'autoritat oficial en matèria de regulació lingüística. Des de les eleccions autonòmiques d'aquell mateix any, el Govern insular va postular una mena de liberalisme lingüístic no intervencionista. Aquesta actitud ha perjudicat dramàticament la llengua catalana a causa de les inèrcies i prejudicis que el seu arraconament històric ha instal·lat en la conducta de bona part de la població. En aquest marc d'abdicació de responsabilitats, l'any 1986 es va tramitar la Llei de normalització lingüística de les Illes Balears, que ostenta el rècord de ser la darrera a tramitar-se. Però l'exponent més clar del desinterès institucional d'aquesta primera etapa envers la normalització de la llengua pròpia es manifestà en un funcionament ralentitzat de la Direcció General de Política Lingüística, inserida en un ens global anomenat Direcció General de Cultura i Política Lingüística.⁷ En definitiva, es pot afirmar que els avanços del català han estat molt febles, i la potencialitat de la legislació lingüística no s'ha desenvolupat. Val a dir que la manca d'algunes competències especialment importants (educació i mitjans de comunicació) també hi ha contribuït negativament.

5. En relació amb les intervencions institucionals que es deriven de l'acció de govern de la Generalitat, es pot recórrer als informes anuals editats per l'antiga Direcció General de Política Lingüística.

6. Durant l'etapa de govern *popular*, la tutela d'Unió Mallorquina va impulsar també bona part de l'escàs bagatge normalitzador.

7. La Direcció General fou creada el 1995 per Cristòfol Soler, el qual, durant l'escàs període en què governà, va auspiciar una voluntat normalitzadora inèdita fins aleshores.

Però això no ha de suposar cap impediment per denunciar la tímida catalanització observable en els usos institucionals (formació lingüística adequada del funcionariat, retolació, etc.).

Entre els anys 1999 i 2003, els nous governants van assumir amb compromís i decisió el repte de redreçar una situació sociolingüística força deficitària. I, certament, van començar a visualitzar-se accions molt esperançadores. Ens agradaria destacar, d'una banda, la creació d'una estructura normalitzadora que s'organitza al voltant d'una renovada Direcció General de Política Lingüística i, de l'altra, algunes actuacions emblemàtiques, com l'elaboració d'un Pla d'actuacions urgents en normalització lingüística, i l'exigència, per primera vegada, de coneixements de llengua catalana en una convocatòria funcional d'oposicions a l'Administració autonòmica. La nova conjuntura política resultant de la darrera contesa autonòmica ha posat en quarantena la bondat del camí que s'havia emprès i, ahora, ha aixoplugat una reedició de la política lingüística vigent fins l'any 1999.

La situació sociolingüística al País Valencià presenta un denominador comú amb la de les Illes: durant bona part del període democràtic ha estat fortament mediatitzada per l'abandonament de responsabilitats des de les institucions en relació amb la política i planificació lingüístiques a seguir. L'accés al Govern valencià del Partit Popular el 1995 ha tancat una etapa de dotze anys (1983-1995) de govern del PSPV-PSOE caracteritzada per una tímida intervenció institucional i, ahora, ha obert un nou cicle que es podria presentar com un cas de *contraplanificació lingüística* (Pradilla, 2002).⁸

L'aprovació de l'Estatut d'Autonomia l'any 1982 va propiciar la celebració de les primeres eleccions autonòmiques el mateix any. Malgrat la valoració negativa que ens mereix el capteniment normalitzador dels successius governs socialistes, fóra injust no reconèixer-ne algunes bondats que, fins i tot, podrien ser interpretades en clau de veritables esdeveniments històrics. Ens referim essencialment a la despenalització del valencià i a la universalització del seu ensenyament en l'àmbit educatiu (si més no públic). Durant aquest període, les dues fites més importants de la planificació lingüística van ser: la promulgació, l'any 1983, de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià i el Pla Triennal per a la Promoció de l'Ús del Valencià a la Comunitat Valenciana del 1990. Quant a la Llei, convé assenyalar que limita la cooficialitat del català a l'ensenyament i a l'Administració autonòmica, i tan sols fa una referència als mitjans de comunicació. I pel que fa al Pla, no va passar de ser una proposta de bones intencions. A la vegada, es va crear una infraestructura planificadora que donés resposta al nou marc legal: primer mitjançant els gabinets d'Ús del Valencià, i a partir del 1991 des de la Direcció General de Política Lingüística. Hi ha diversos treballs que s'han ocupat d'avaluar les dades sociolingüístiques d'aquesta etapa i una constant interpretativa ha estat la presentació de l'Administració com una via morta, incapaç d'alterar, per manca de convicció, els mecanismes estructurals que regulen l'ús social de la llengua.

Des del 1995, el Partit Popular governa la Generalitat Valenciana. Aquest partit —que al seu moment es va abstenir en la votació en què fou aprovada la *Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*— representa els sectors socials més reticents a la recuperació de les funcions públiques del català. Per si això fos poc: l'ajustat triomf del PP va propiciar l'entrada en clau de govern d'Unió Valenciana. La conflictivització idiomàtica estava servida de la mà d'un partit que feia del secessionisme lingüístic una proclama obsessiva al servei, en primera instància, de la problematització de l'ús formal del català i, en darrera, de la reculada de la seua funcio-

8. Qui signa aquest article entén el sintagma *contraplanificació lingüística* (Eastman, 1983: 161) com una actuació institucional que sota la pàtina de versemblança que li atorga una formulació noble i sovint grandiloqüent amaga una pràctica en el millor dels casos indolent quan no clarament hostil al redreçament de la llengua pròpia.

nalitat social. Aquest període ha aollit el desmantellament de la ja feble estructura planificadora heretada de l'anterior govern. La debacle electoral d'UV el 1999 unida a les dues majories absolutes del PP (1999 i 2003) no han canviat gaire les coses.

De manera sintètica, podríem dir que en l'àmbit de la planificació de l'estatus, s'ha rutilitzat una no intervenció que ha consolidat la virtualitat d'una planificació funcional efectiva. L'impacte d'aquest procedir institucional s'ha d'avaluar a partir de l'anàlisi de la realitat sociolingüística del territori valencià. En aquest sentit, qui signa aquestes ratlles ha denunciat reiteradament el capteniment del govern valencià pel que fa, entre d'altres temes, a la invisibilització de dades demolingüístiques (Pradilla, 2002). Així, amb l'accés del PP al poder l'any 1995, el desmantellament esmentat va propiciar la hibernació del Servei d'Investigacions i d'Estudis Sociolingüístics de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència (SIES). Com és sabut, sense dades objectives s'impossibilita qualsevol avaluació solvent sobre la política lingüística oficial.

La denúncia continuada d'aquest situació d'obscurantisme deu haver tingut alguna cosa a veure amb la difusió recent de les dades lingüístiques del Cens de Població i Vivenda de la Comunitat Valenciana del 2001 i amb la presentació sumària d'una enquesta encarregada per la Secció de Foment de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL).⁹ Per a l'avinentesa que ens ocupa, justament pels dos motius adduïts, hem triat l'opció de contrastar les dades de l'enquesta de l'AVL amb les de la darrera enquesta elaborada pel SIES l'any 1995, l'Enquesta sobre l'ús del valencià. Entre les dues s'abraça un període de gairebé deu anys, amb un mateix gestor institucional de la política i la planificació lingüístiques. De moment, serà suficient per marcar la direccionalitat dels processos endegats per les dues grans llengües en contacte.

En relació amb les diferents habilitats amb què es manifesta la competència lingüística, les capacitats d'*entendre, parlar, llegir i escriure*, en el període esmentat (1995-2004) només han augmentat les dues darreres: +0,5 l'habilitat lectora (SIES 46,5%-AVL 47%) i +4,6 l'escriptura (SIES 20,4%-AVL 25%). Els increments d'aquestes competències, fortament vinculades a l'ensenyament, s'han d'associar a l'accés del valencià al sistema educatiu. En canvi, s'observen importants davallades percentuals en dues habilitats comunicatives tan fonamentals com la comprensió i la parla: -11,4 en la capacitat d'entendre (SIES 87,4%-AVL 76%) i -9,7 en la de parlar (SIES 62,7%-AVL 53%).

Aquestes darreres dades defineixen un retrocés molt important en el coneixement de la llengua territorial històrica i, tal com veurem de seguida, auguren una reculada correlativa en els usos. De moment només s'han fet públiques les dades sobre tres àmbits de la zona valencianoparlant, *a casa, a les grans superfícies i amb els amics*, i a tots tres l'ús del valencià ha experimentat importants descensos: -14% a casa (SIES 50%-AVL 36%) i -11,4 a les grans superfícies (SIES 31,4%-AVL 22%); l'ús del castellà amb els amics, lleugerament per sota del valencià l'any 1995, s'invertirà +7,2 (SIES 44,8%-AVL 52%).

En l'àmbit de la planificació del corpus es mantenen les incerteses malgrat l'activació d'una nova dinàmica pactista que deixa en mans de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua la resolució del conflicte sobre la codificació. La creació d'aquest ens de referència normativa inaugura una nova conjuntura estandarditzadora per a la llengua catalana on el *policentrisme* s'entén en el sentit de 'presència conjunta de diversos centres codificadors en l'àmbit territorial d'una mateixa llengua'. Presència que pren suport en una fonamentació *de iure*: Llei 7/1998, de

9. En el primer cas, el Cens del 2001, es reprèn una anàlisi seriada sobre el coneixement del valencià que, amb periodicitat quinquennal, va iniciar-se amb el Padró de l'any 1986 i es va interrompre l'any 1996. En canvi, l'explotació de les dades de l'enquesta de l'AVL, a més d'oferir la fotografia més actualitzada de la competència lingüística, aportarà també (i sobretot) informacions valuósíssimes sobre l'ús efectiu.

16 de setembre, de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.¹⁰ Després d'un *impasse* de tres anys (1998-2001), l'AVL s'ha posat a funcionar. No cal dir que una perspectiva temporal tan minsa no permet avaluar sòlidament el capteniment lingüístic que impulsarà. Tanmateix, hi ha algunes constants que dibuixen una orientació decididament localista. Dit d'una altra manera, la deriva estandarditzadora que s'entrelluca ens porta del secessionisme rupturista al particularisme aïllacionista (Pradilla, 2005). Unes actuacions lingüístiques en clara sintonia amb l'aposta cultural diàfanament tribalitzant impulsada de manera obsessiva pel poder polític. Arribat en aquest punt, és imprescindible recordar que el dictamen del Consell Valencià de Cultura insistia en la necessitat peremptòria d'excloure la llengua de l'àmbit de la controvèrsia partidista. Però temem no equivocar-nos si afirmem que la tasca dels acadèmics, malgrat la voluntat explicada si més no pels procedents del sector universitari, s'ha vist constantment mediatitzada per ingerències polítiques inadmissibles. D'una altra manera no ens veiem amb cor d'entendre algunes decisions preses

3. LES DINÀMIQUES IDEOLÒGIQUES CONFLICTIVES

Els discursos que han avalat les polítiques lingüístiques caracteritzades sumàriament en l'apartat anterior, tot i compartir algunes proclames nuclears durant l'època més immediata a la superació del règim dictatorial, han pres camins diferents en els diversos territoris. I les col·lisions ideològiques entre els projectes lingüísticoculturals auspiciats des del poder i les demandes de sectors més o menys nombrosos de la societat civil també han propiciat manifestacions territorials diferents.

Tanmateix, ens agradaria fer un parell de consideracions de caràcter general. La primera vol fer avinent una constatació paradoxal: tot i que es gaudeix d'un marc institucional democràtic *a priori* favorable, a partir del qual és de justícia ressenyar l'obtenció de guanys històrics, no es pot amagar la sensació dels sectors socials més compromesos amb la llengua catalana que els processos de normalització lingüística endegats no han respost a les expectatives generades. No cal dir que des de l'àmbit institucional ens ha anat arribant una visió triomfalista, quan no d'"excessiva" normalitat. La planificació lingüística *des de dalt* no ha satisfet, en definitiva, les expectatives d'una part de la societat civil molt més compromesa que les elits governants en el redreçament lingüísticocultural dels diferents territoris. Així, la gestió de l'ecosistema lingüístic que es reclama *des de baix* pels segments socials més militants o bé ha impulsat una bona part de l'acció institucional o bé n'ha denunciat l'immobilisme.

La segona consideració vol parlar d'atenció en l'impacte de l'ofensiva ideològica (neo)liberal en l'àmbit de la gestió lingüística dels diferents ecosistemes comunicatius autonòmics. En aquest sentit, convé remarcar que la dinàmica conflictiva ha pres direccions diferents: a Catalunya, un segment social minoritari però amb una gran capacitat d'influència mediàtica instrumentalitza l'argumentari liberal per qüestionar una política lingüística oficial de base intervencionista que minoritzaria la llengua castellana. A les Illes i al País Valencià, on el liberalisme assoleix la categoria d'ideologia dominant, la impugnació del capteniment oficial arriba des dels segments socials que s'oposen al darwinisme lingüístic institucional que, contràriament, minoritza la llen-

10. Atès que a dia d'avui roman vigent el Reial Decret 3118/1976 que reconeix l'autoritat normativitzadora de la llengua catalana a l'IEC, considerem que fóra convenient que s'elaborés un estudi jurídic aprofundit que donés resposta a aquesta dissonància.

gua catalana. En aquests territoris, l'activisme de la ciutadania s'ha mostrat, doncs, com un element de pressió important. De manera que entitats com l'Obra Cultural Balear i Acció Cultural del País Valencià, en condicions molt adverses i fins i tot hostils, han liderat projectes de normalització lingüística en col·lisió frontal amb la intervenció institucional. Per a l'avinentsa que ens ocupa centrarem la nostra atenció en els diversos discursos que conformen les ideologies lingüístiques a Catalunya. Entenem que l'aposta institucional per la normalització lingüística de la llengua catalana en aquest territori és percebuda com un model exemplaritzant per als sectors de militància lingüística de la resta de territoris de l'àmbit lingüístic. En conseqüència, l'evolució d'aquest debat ideològic tindrà, sens dubte, un abast general.

El discurs hegemònic ha estat durant molts d'anys l'identitari. Arrenca el segle XIX i té una rellevància especial durant el Noucentisme. Aquest discurs s'emmarca en un procés nacional restaurador de les llibertats perdudes a partir del Decret de Nova Planta (1716). La llengua tindrà, doncs, un paper preeminent en la teoria nacionalista de principis de segle: vol ser una llengua nacional. Val a dir, però, que la peremptorietat de fixar-la normativament va deixar en un lloc secundari l'objectiu d'exemplar-la funcionalment. Més tard, durant la lluita antifranquista la recuperació de les llibertats lingüístiques i nacionals serà un objectiu programàtic de primer ordre per a segments socials importants. Així, amb l'adveniment de la democràcia aquest discurs emergirà amb forces renovades. Establerta la codificació de la llengua catalana durant el primer terç de segle XX, l'objectiu d'assolir nous contextos d'ús s'abordarà sense més dilació. Tanmateix, hi havia una nova variable que alterava substancialment les condicions etnolingüístiques de principis de segle. Efectivament, entre els anys 1950 i 1970 Catalunya va acollir un contingent d'immigrants que va propiciar una alteració de la seua estructura demogràfica. Una important allau immigratòria de llengua castellana, que pràcticament fins a la dècada dels vuitanta del segle passat no va tenir l'oportunitat d'entrar en contacte amb la varietat formal (oral i escrita) del català i encara menys d'alfabetitzar-s'hi. El nou repte implicarà, doncs, no només guanyar contextos d'ús per a la llengua sinó també incrementar-ne els usuaris. I el discurs identitari comença a presentar esclatxes.

La primera fase de gestió institucional de l'ecosistema comunicatiu a Catalunya va estar presidida pel discurs de la integració. El discurs de la identitat, però, continuarà tenint una presència important des dels sectors més militants i, segons el nostre parer, si més no durant la dècada dels vuitanta mediatitzarà el nou discurs hegemònic. Serà una etapa on la bilingüització de la població nouvinguda i la compleció de les habilitats competencials vinculades a la formalitat comunicativa de tot el col·lectiu tindran un protagonisme especial. Tot i l'inici de campanyes que ja incideixen en la millora dels usos (bilingüisme passiu), aquesta etapa prioritzarà la intervenció sobre el coneixement i l'adquisició de la llengua. El consens polític al voltant de la Llei de Normalització Lingüística del 1983 simbolitzarà la poca conflictivitat d'un període on les úniques efervescències ressenyables, i per raons diametralment oposades, serien el manifest d'*Els Marges* (1979) i el manifest dels 2300 ["intel·lectuals"] (1981). Mentre que el primer denunciava la dimissió programàtica de les noves elits al poder en matèria de llengua, el segon, auspiciat per professionals del mercat lingüístic, reaccionava contra una previsible alteració de l'*statu quo* vigent fins aleshores.

La dècada dels noranta inaugurarà una nova fase on la preocupació institucional per l'extensió de l'ús social de la llengua va en augment. En aquesta etapa es detecten espais comunicatius, com el món socioeconòmic i el de l'oci, on la llengua catalana és altament deficitària. Tanmateix, malgrat la voluntat d'incidir-hi (Pla General de Normalització Lingüística de 1995), començava a fer-se evident la necessitat d'adaptar el marc jurídic als nous objectius. Amb la promulgació de la Llei de Política Lingüística del 1998 aquestes demandes d'intervenció es veuran satisfetes. Això sí, el consens polític es trencarà per dos vèrtexs que repre-

sentaven motivacions ben diferents: d'una banda, Esquerra Republicana de Catalunya trencarà l'acord per considerar la llei massa poc ambiciosa, i, de l'altra, el Partit Popular votarà en contra per considerar-la massa intervencionista. Aquesta visualització legislativa de la trancadissa no ens ha de fer perdre de vista que des de l'any 1993 la conflictivitat lingüística havia amarat la societat catalana. L'anàlisi glotopolítica d'aquesta nova situació és imperativa si es vol interpretar correctament la deriva en què s'havia entrat. I la referència clau s'ha de cercar en el suport de CIU al PSOE en la governabilitat de l'Estat durant el període 1993-1996. La virulència de l'assetjament del PP va trobar en la qüestió lingüística una eina immillorable per a erosionar el Govern. La irresponsabilitat d'aquesta estratègia conjuntural va quedar plenament demostrada amb el canvi d'actitud del principal partit de l'oposició un cop va accedir al govern de l'Estat l'any 1996, també amb el suport de CIU.

El discurs conflictivista (neo)liberal bastirà un argumentari que denuncia els "excessos" nacionalistes i, alhora, avança desacomplexadament en la legitimació de la llengua castellana. Val a dir que si bé l'emergència d'aquest posicionament va ser patrocinada per sectors conservadors, també ha tingut seguiment des d'alguns àmbits de l'esquerra. De manera que amb el temps aquest front ha trobat adhesions puntuals en una part important de l'espectre polític (Convivència Cívica Catalana, Profesores para la democracia i Foro Babel). Aquest discurs, convenientment amplifcat i instrumentalitzat per bona part dels mitjans de comunicació estatals, ha aconseguit esquarterar el compromís social per a la promoció de la llengua catalana. Paral·lelament, s'adverteix una anestèsia important en els sectors compromesos amb la llengua davant el miratge d'una pretesa normalitat associada a la reorganització contemporània de les estructures de poder i al lideratge governatiu continuat de les elits catalanòfones. En la difusió d'aquesta percepció esbiaixada hi ha tingut molt a veure un discurs oficial cofoista, que ha magnificat els guanys i ha dissimulat els problemes. De manera correlativa i com a contrapunt, des del mateix bàndol compromès amb la llengua s'ha elaborat un altre discurs, segons la nostra opinió igualment irresponsable, de to apocalíptic i fonamentat en apreciacions subjectives allunyades de la validació empírica.

Utilitzant la terminologia de Branchadell (1999) hem assistit a la col·lisió de dues filosofies diferents en relació amb la planificació lingüística: la nacionalista i la liberal. Els detractors de la política lingüística catalana, tot i que no mostren un posicionament unànime, coincideixen a qüestionar l'objectiu de preeminència lingüística de la llengua pròpia en l'àmbit públic. I en les formulacions més radicalitzades, el monolingüisme institucional es presenta com un instrument d'assimilació lingüística de la població castellanoparlant.¹¹ Segons la formulació més moderada del Foro Babel, el caràcter liberal d'aquests postulats s'observa diàfanament en: a) la reivindicació de la llibertat d'elecció individual; b) el rebuig a la intervenció dels poders públics en l'esfera privada; i c) la pretesa incompatibilitat entre la igualtat dels drets individuals i el predomini institucional del català. Al fons de tot plegat, plana un qüestionament de la propietat lingüística exclusiva del català com a llengua històrica del territori i es persegueix la mateixa propietat territorial per a la llengua castellana. D'aquesta manera, el bilingüisme oficial estrictament igualitari "estalviaria" la bilingüització efectiva dels individus castellanòfons.

Diversos autors han relacionat l'avanç dels plantejaments liberals amb una suposada crisi del concepte de "llengua pròpia". Branchadell, per exemple, ha cercat una línia argumentativa en el mateix espai teòric del liberalisme (Will Kymlicka) i conclou que s'hauria d'anar cap a una formulació no axiomàtica de la política lingüística catalana. Segons Branchadell s'hauria de propiciar, doncs, una formulació que fos el resultat d'una deliberació democràtica i no

11. L'extrem més bel·ligerant arriba a recórrer al fantasma de la neteja ètnica o a la presentació de la immersió lingüística com una tècnica de substitució lingüística.

la deducció d'un principi superior associat a la història. D'altra banda, una passejada ràpida per l'hemeroteca ens farà veure de seguida que la dècada dels noranta és plena de consideracions crítiques, des de les mateixes files del nacionalisme, envers els plantejaments identitaris. La línia argumentativa sovint ha posat èmfasi en la necessitat que el catalanisme polític abandoni el seu caràcter estrictament ètnic, centrat en la llengua i la cultura, i prengui en consideració aspectes essencials en les comunitats modernes com l'economia i la cohesió social.

Siga com siga, el cert és que durant aquesta època el discurs (neo)liberal ha aconseguit minar la percepció de legitimitat de la política lingüística institucional i ha millorat la posició simbòlica del castellà. Vila (2004) assaja una interpretació força interessant d'aquesta mena de desarmament discursiu. Segons aquest autor, el discurs de la promoció de l'ús de la llengua catalana no es mou còmodament en el marc ideològic predominant de la societat catalana contemporània. Així, el discurs de l'ús atemptaria, d'una banda, contra la retòrica de la "llibertat individual" (les institucions cominen la societat a actuar d'una determinada manera); i, de l'altra, atemptaria contra el principi de desresponsabilització (si no hi ha ús del català, és per culpa dels individus).¹² Caldria, doncs, avançar en la conciliació del discurs normalitzador amb els valors hegemònics contemporanis de la societat postindustrial. Vila *dixit*:

[...] hauríem de ser capaços de generar un nou discurs que legítimi la promoció del català bo i traspassant l'èmfasi de la responsabilitat individual cap a les condicions socials per a l'ús. Un discurs que apel·li més aviat a la responsabilitat de la "societat" i apunti a garantir la llibertat de parlar català arreu i en totes les circumstàncies, en un marc democràtic en què el reconeixement de drets dels uns no impliqui l'anihilament dels altres, i en un marc ètic que depassi el cas català i aspiri a tenir validesa universal. Un discurs que possibiliti que tots aquells que podrien voler parlar en català se sentint acomboiats per a fer-ho amb plena llibertat en comptes de veure's criminalitzats. Un discurs que creï les condicions perquè la normalització sigui percebuda, sobretot, com un resultat de l'exercici de la llibertat. (Vila, 2004: 169)

La tercera etapa ens portarà al nou mil·lenni i posarà damunt de la taula algunes variables l'impacte de les quals fins ara només s'havia insinuat. El nou context s'inaugura, doncs, amb l'aparició de nous factors percebuts com a potencialment perillosos. En destaquen sobremaneira, l'alteració ecolingüística de la globalització —amb un impacte creixent de les tecnologies de la informació i de la comunicació— i els efectes demolingüístics de les noves immigracions. La preocupació que ha generat la incertesa de la nova conjuntura ha reubicat la percepció de vitalitat del català i el castellà sota coordenades realistes. I, tot i l'enèsima reedició del discurs sobre la persecució del castellà a Catalunya,¹³ es percep que l'anestèsia en què es trobava instal·lada bona part de la societat pel que fa al compromís amb el català comença a esvair-se.

Així, doncs, el debat sobre el futur del català ha tornat a emergir amb força. Ara bé: mentre que el discurs apocalíptic, sempre instal·lat en una mena de determinisme fatalista, manté les mateixes traces de les etapes anteriors,¹⁴ la principal novetat d'aquest nou debat arriba des de les ins-

12. Vila pren suport en les reflexions del filòsof Ferran Sàez (2004) a propòsit de l'evolució de la identitat individual i col·lectiva al segle xx.

13. En aquesta ocasió, el 6 de juny de 2005 els autoanomenats "intel·lectuals il·lustrats" habituals (Félix de Azúa, Arcadi Espada, Francesc de Carreras, Albert Boadella, Ivan Tubau, etc.) van presentar un nou manifest que, a més de les crítiques tradicionals al catalanisme conservador, arremetia contra un govern d'esquerra que, segons ells, feia seguidisme de l'"extrema dreta catalana d'ERC". L'etern objectiu serà novament la creació d'un partit polític. Voldríem fer notar al lector que aquesta posada en escena irromp "casualment" en ple debat domèstic sobre el nou Estatut de Catalunya.

14. Un parell de mostres emblemàtiques són Larreula (2002) i Casanova (2003).

titucions. Unes institucions, no ho oblidem, que des de finals del 2003 han passat a mans d'un govern tripartit on ERC és la força política responsable de la política lingüística. Convé aclarir, però, que el nou discurs adoptat pel poder s'ha anat covant des d'un sector de la sociolingüística catalana que, un cop identificada empíricament la precarietat dels usos, ha alertat sobre la necessitat de modificar el rumb de la normalització lingüística.¹⁵ Dit d'una altra manera, la línia estratègica segons la qual la potenciació dels usos institucionals formals (administració, ensenyament, mitjans de comunicació, món socioeconòmic i de l'oci, etc), retroalimentaria els usos vinculats a la privacitat individual no ha donat els resultats esperats. Això no vol dir que aquesta aposta, inspirada en la tradició quebequesa (Jean-Claude Corbeil, 1980), no fos l'adequada. En una situació de conflictivitat lingüística com la nostra difícilment s'hauria pogut avançar d'una altra manera. Tanmateix, ens agradaria destacar alguns dèficits que han afavorit la migradesa dels resultats: *a)* El coneixement de la llengua de bona part del col·lectiu castellanòfon presenta un domini de català i castellà clarament asimètric; *b)* la norma de subordinació del català en les converses multilingües, tot i les campanyes de conscienciació, continua plenament vigent; *c)* l'objectiu programàtic de preeminència en la comunicació formalitzada encara té un llarg recorregut d'intervenció (món socioeconòmic i de l'oci, ensenyament secundari i superior, justícia i exèrcit, mitjans de comunicació orals i escrits tradicionals, tecnologies de la informació i de la comunicació, etc.); *d)* la (quasi) nul·la atenció institucional cap a les comunicacions interpersonals vinculades a la privacitat, especialment les orals, ha passat per alt l'afebliment d'uns usos que en condicions de normalitat haurien de senyorejar en el nostre ecosistema.

Segons la nostra opinió, l'objectiu institucional de desplaçar el centre d'atenció prioritària de la política lingüística cap a les comunicacions col·loquials és l'aposta més coherent si es vol fer de la llengua catalana el codi de relació intergrup al en el marc d'una nova realitat social multilingüe.

La sortida de la llarga nit imposada per la dictadura franquista va permetre albirar nous horitzons de normalitat per a les llengües proscriutes de l'Estat espanyol. En el cas de la llengua catalana, l'ordenació territorial autonòmica pactada durant la transició democràtica va tenir com a conseqüència l'activació de tres processos (pretesament) normalitzadors: el català, el balear i el valencià (l'Aragó catalanòfon n'ha restat al marge). Com veurem, en alguns casos i en determinats moments la grandiloqüència de determinats plantejaments ha amagat unes pràctiques que han anat des de la indolència fins a l'hostilitat. Fora de l'Estat espanyol, llevat d'una Andorra que s'ha debatut entre el monolingüisme oficial i el multilingüisme social, a la Catalunya Nord i a l'Alguer les possibilitats reals de capgirar la dinàmica negativa en què s'ha vist immersa la llengua catalana han estat inexistents

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- Bastardas, A. (1996): *Ecologia de les llengües. Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.
- BOSCH, A. (2000). "Itàlia i la llei de les altres llengües, amb el català de l'Alguer". *Llengua Nacional*, 30, pàg. 34-35.

15. Les Jornades sobre l'ús interpersonal, organitzades pel Grup Català de Sociolingüística el novembre del 2001 a Barcelona seran una fita referencial de primer ordre. Les aportacions es poden consultar en la revista *Treballs de Sociolingüística*, 17 (2003).

- BRANCHADELL, A. (1999). "La política lingüística a Catalunya: liberals vs nacionalistes". Dins PRADILLA, M.À (ED.). *La llengua catalana al tombant del mil·lenni*. Barcelona: Empúries, p. 35-66.
- CASANOVA, E. (2003). *Viatge a les entranyes de la llengua: de la riquesa a l'agonia del català*. Lleida: Pagès.
- COOPER, R.L. (1989) *Language Planning and Social Change*. Traducció espanyola: (1998) *La planificación lingüística y el cambio social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CORBEIL, J.C. (1980). *L'aménagement linguistique du Québec*. Montréal: Guérin.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1995) *Pla General de Normalització Lingüística*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GOVERN D'ANDORRA (2000). *Coneixement i usos lingüístics de la població d'Andorra*. Andorra: Govern d'Andorra.
- GUESPIN, L. (1985) "Introduction. Matériaux pour une glottopolitique", *Cahiers de Linguistique Sociale* 7: pàg. 14-32.
- GUESPIN, L.; J. B. MARCELLESI (1986): "Pour la glottopolitique", *Langages* 83: pàg. 5-34.
- HALL, R.A. (1952) "American Linguistics, 1925-1950" (continued), *Archivum Linguisticum* 4.2: pàg. 1-16.
- LARREULA, E. (2003). *Dolor de llengua*. València: Edicions 3 i 4.
- PRADILLA, M.À. (2002) "La política lingüística contemporània al País Valencià", *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16 (PRADILLA, op. cit., coord.): pàg. 101-119. Monogràfic dedicat al País Valencià coordinat per M.À. Pradilla.
- PRADILLA, M.À. (2004). *El laberint valencià. Apunts per a una sociolingüística del conflicte*. Benicarló: Onada Edicions.
- PRADILLA, M.À. (2005). "La deriva estandarditzadora valenciana. Del secessionisme rupturista a l'aïllacionisme particularista", *Zeitschrift für Katalanistik* 18: pàg. 141-170.
- SÁEZ, F. (2003). *Què (ens) passa? Subjecte, identitat i cultura en l'era de la simulació*. Barcelona: Proa.
- SERVEI D'INVESTIGACIÓ I ESTUDIS SOCIOLÒGICS (1995). *Enquesta sobre l'ús del valencià. Maig 1995*. València: Generalitat Valenciana.
- VERNET, J. (2002). "La politique et la législation linguistiques de l'État espagnol et la langue catalane", *Terminogramme* 103-104 (BOIX, E.; MILIAN-MASSANA, A., ED. *Aménagement linguistique dans les pays de langue catalane*): pàg. 129-150.
- VILA, F.X. (2004). "De l'ús al coneixement. Algunes reflexions sobre la promoció de la llengua al sistema educatiu", dins VALLVERDÚ, F. (a cura de) *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Vic (18 i 19 d'octubre de 2003)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans-Universitat de Vic-Ajuntament de Vic, pàg. 149-177.